

УДК 599.42 (477)

ДОДАТКОВІ ДАНІ З ХИРОПТЕРОФАУНИ ПІВНОЧІ ЧЕРНІГІВЩИНИ

П. А. Бузунко¹, Б. Л. Мосунов¹, О. В. Годлевська²

¹ Семенівська гімназія №2, м. Семенівка, Чернігівська область, Україна;
e-mail: petr.buzunko@mail.ru

² Інститут зоології І. І. Шмальгаузена НАН України, м. Київ, Україна;
e-mail: lgodlevska@gmail.com

Бузунко П.А., Мосунов Б.Л., Годлевська О.В. Додаткові дані з хіроптерофауни півночі Чернігівщини. У період з жовтня 2012 р. по травень 2014 р. досліджували фауну рукокрилих у 5 пунктах Семенівського району Чернігівської області. Головну увагу приділяли пошуку сховищ та обліку кажанів, що їх використовують. Зареєстровано 8 видів: *Myotis daubentonii*, *Plecotus auritus*, *Nyctalus noctula*, *Pipistrellus kuhlii*, *P. nathusii*, *P. pygmaeus*, *Vespertilio murinus* і *Eptesicus serotinus*. Контактно оглянуто 10-3 особини 7 видів, один вид реєстрували тільки дистанційно, сховища відмічено для 5 видів. Загалом знайдено 30 сховищ, для 26 з них ідентифіковано вид кажанів, що їх використовують. Більшість сховищ розташовані у різноманітних антропогенних спорудах, одне – у дуслі дерева. За кількістю знайдених сховищ та кількістю особин у сховищах домінує *E. serotinus*, 55% та 66% відповідно.

Вступ. Всі види фауни рукокрилих України занесено до Національної червоної книги [2] і мають охоронний статус згідно до міжнародних договорів, які підписала Україна: EUROBATS, Боннська та Бернська конвенції [1]. Вразливість та охоронний статус рукокрилих потребує реалізації дій, направлених на їх збереження та охорону. Для ефективного впровадження таких дій слід володіти детальною інформацією щодо їх поширення, наявних сховищ, чисельності тощо. У той же час, детальність вивченості хіроптерофауни деяких територій України, зокрема Чернігівської області, залишається невисокою.

В цьому повідомленні ми резюмуємо дані, отримані в ході фауністичних досліджень рукокрилих Семенівського району Чернігівської області (на початок роботи фактична інформація з хіроптерофауни району була відсутня).

Досліджувана територія, методи. Дослідження проводили з жовтня 2012 по травень 2014 р. у 5 пунктах Семенівського району Чернігівської області: м. Семенівка та околиці, с. Погорільці, с. Орликівка, с. Хотіївка та околиці, заповідне урочище «Радомська дача». Більшість спостережень зроблено на території м. Семенівки. Досліджуваний район знаходиться на півночі Чернігівщини і межує з Брянською областю Росії.

Основну увагу приділяли пошуку сховищ та обліку кажанів, що їх використовують. Для цього застосовували різні підходи: оглядали всі доступні потенційні сховища, виявляли ранкові та нічні місця роїння (влітку), шукали

ознаки перебування кажанів (послід, вокалізація). Облік кажанів у сховищах проводили шляхом прямого підрахунку при обстеженні зсередини або під час вильоту тварин на нічне полювання.

Крім цього, проводили відлови тенетами, як у сховищах або поряд з ними, так і на місцях прольоту та полювання кажанів. Використовували павутинні тенета довжиною 6, 9 та 12 м польського (ECOTONE) та китайського виробництва. Всіх тварин, після короткочасної перетримки з метою проведення контактного огляду та обмірювання, випускали у місцях вилоту.

Ультразвукові детектори (Pettersson Elektronik) застосовували, головним чином, для пошуку концентрацій рукокрилих. Детекторні обліки видового складу та чисельності видів проведено у мінімальному обсязі.

Скорочення у переліках реєстрацій: М – самець, F – самиця, U – стать невідома, ad – дорослий, juv – ювенільний (для періоду 4 місяців після народження), rg – вагітна (самиця), „виліт” – підрахунок тварин на вильоті зі сховища, „огляд” – сховище обстежено зсередини, „відлов” – відловлено тенетами. У разі якщо спостереження за сховищем вели протягом декількох днів поспіль, у переліку наводимо результати найбільш повного обліку. Надземну та підземну частини однієї будівлі розглядаємо як два різних сховища. Проте всі приміщення, наприклад надземної частини, враховуємо як одне сховище. Для загальної оцінки чисельності кажанів у сховищах були взяті найбільші обрахункові дані, тобто якщо у сховищі в різні дати реєстрували різну кількість особин, взято найбільшу цифру.

Результати та обговорення. Протягом досліджень зареєстровано 8 видів рукокрилих. Контактно оглянуто 103 особини 7 видів, один вид реєстрували тільки дистанційно, сховища відмічено для 5 видів.

1. Нічниця водяна (*Myotis daubentonii*). Вид реєстрували під час детекторних обліків над водоймами в м. Семенівка і над озерцем біля лісу урочища «Радомська дача» влітку 2013 р. Сховищ не виявлено.

2. Вухань бурий (*Plecotus auritus*). Вид зареєстровано у 2 пунктах. Виявлено 7 сховищ. В теплу пору року вуханів, як одиночних, так і колонії, знаходили у різноманітних щілинах стін та перекриттів покинутих будівель. В холодну пору року поодиноких вуханів знаходили у підземних спорудах (льохи, підвал).

м. Семенівка. • Льохи приватних будинків, огляд 15.01.2013 – 1U; 12.01.2014 – 1U. • Недобудова санстанції, підвал, огляд 26.08.2013 – 1Mad; 13.10.2013 – 1U; 02.11.2013 – 6U; 16.11.2013 – 7U; 01.12.2013 – 8U; *ibid.*, приміщення надземної частини будівлі, огляд 06.09.2013 – 1M. • Розвалини крохмального заводу, щілина у вцілілій стіні, відлов 14.08.2013 – 3 (1Mjuv, 1Fjuv?, 1Fad); виліт 16.08.2013 – 6U. • Закинута будівля гуртожитку, в щілині стіни всередині, огляд 03.05.2014 – 1Mad. *с. Хоміївка.* • Залишки будівлі польов. стану у 2 км від села, відлов всередині 20.08.2013 – 11 (3Mad, 1Mad?, 1Mjuv?, 3Fad, 2Fad?, 1Fjuv).

3. Вечірниця руда (*Nyctalus noctula*). Вид регулярно реєстрували під час детекторних обліків у м. Семенівка та околицях 08–11.06.2013, в урочищі „Радомська дача” 07.07.2014. Знайдено одне сховище, очевидно транзитне.

м. Семенівка. • Дупло у вільсі, берег р. Ревна, виявлено 06.05.2013, виліт 07.05.2013 – 35U; обстеження 10.05.2013, червень 2013 – колонія відсутня; знову дупло виявили заселеним у серпні, відлов 04.08.2013 – 30 особин (16F, 14M; вік визначено не

для всіх особин, проте серед виловлених самиць і самців присутні як молоді, так і дорослі особини); обстеження 06.08.2013 – колонія відсутня.

4. Нетопир білосмугий (*Pipistrellus kuhlii*). Зареєстрований у двох пунктах спостереження. Знайдено 4 сховища, у двох з них, за всіма ознаками, розміщуються виводкові колонії. У 2014 р. сховища колоній були заселеними принаймні вже у перших числах травня. У 2013 р. 09.06 всі відловлені біля сховища самиці були вагітними.

м. Семенівка. • Дитсадок, щілина між бетонними панелями стіни 2-го поверху, виліт та відлов 09.06.2013 – 31 ос. (11Fpr). • Панельна 5-поверхівка–2, порожнини за обшивкою балконів 3-го та 4-го поверхів, виліт 02.08.2013 – 30U; там само, відлов 06.08.2013 – 2Mjuv, 1Fad; відлов там само 15.08.2013 – 4 (1Fad, 1Fad?, 1Fjuv, 1Mjuv). • Будинок культури, невелика щілина над віконною балкою, виявлено 10.06.2013; виліт 13.06.2013 – 2U. *с. Погорільці.* • Порожнина над віконною рамою 1-го поверху, відлов 30.07.2013 – 1Fad.

5. Нетопир лісовий (*Pipistrellus nathusii*). Сховищ не знайдено. Вид виловлювали тенетами двічі у м. Семенівка.

м. Семенівка. • Закинута будівля старої дерев'яної школи, відлов поруч 08.06.2013 – 1Fad. • Берег р. Ревна, відлов біля сховища *N. noctula* 04.08.2013 – 1M.

6. Нетопир пігмей (*Pipistrellus pygmaeus*). Вид зареєстровано у м. Семенівка. Знайдено одне сховище колонії.

м. Семенівка. • Церква Казанської ікони Божої Матері, порожнини під дахом, виліт 10.06.2013 – 125U. • Дитсадок, відлов біля сховища *P. kuhlii* 09.06.2013 – 1Fad.

7. Лилик двоколірний (*Vespertilio murinus*). Відловлено дві особини в одному пункті.

с. Хотіївка. • Залишки будівлі польов. стану у 2 км від села, відлов всередині 22.08.2013 – 1M, 1F.

8. Кажан пізній (*Eptesicus serotinus*). Вид зареєстровано у 3 пунктах спостереження. Знайдено щонайменше 16 сховищ. Влітку встановлено знаходження 14 сховищ. Для більшості з них відзначено наявність колоній чисельністю від 6 до бл. 100 особин.

Для 5 колоній підтверджено наявність розродних самиць та / або молодняку. Виводкові сховища вже заселені, принаймні, у першій половині травня (2013 та 2014 рр.). Розродження самиць починається у перших числах червня: 10–11 червня (2013) у сховищах спостерігали дитинчат приблизно тижневого віку. Наприкінці липня материнські сховища ще заселені. В середині серпня в трьох оглянутих материнських сховищах колоній вже не виявили (тільки поодиноких особин). Щонайменше в одному виводковому сховищі в розродний період знайдено дорослих самців.

Поодиноких особин в холодну пору року реєстрували у підвалах. Вочевидь зимівля також можлива і в надземних порожнинах будівель.

Сховища. м. Семенівка. • Школа №1, горище, виліт 12.05.2013 – >70U; 14.05.2013 – 1Mad на ганку; огляд 10.06.2013 – бл. 100 доросл. ос. (самиці з дитинчатами, а також дорослі самці; контактено оглянуто 1Fpr, 2Mad); огляд 15.08.2013 – 2F. • Районна бібліотека, горище, виявлено 25.05.2013; огляд та виліт 10.06.2013 – 40–50 дорослих особин (спостерігали самиць з дитинчатами); огляд 15.08.2013 – 1F. • Будів-

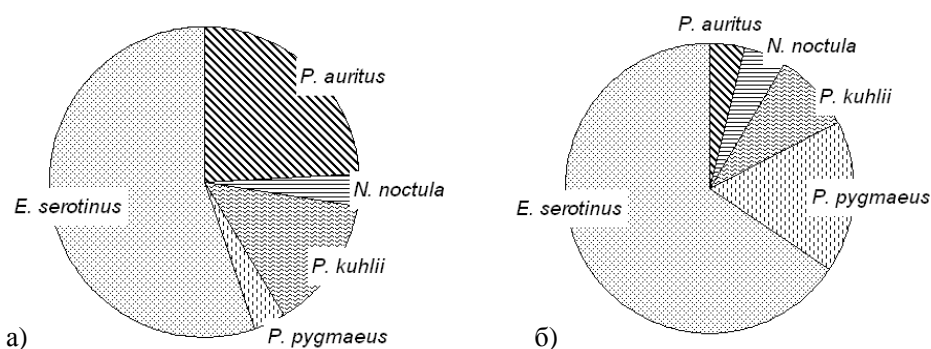
ля райради, горище, виліт та обстеження сховища 11.06.2013 – бл. 20 доросл. ос., присутні самиці з дитинчатами; огляд 15.08.2013 – кажанів не виявлено. ● Будинок культури, порожнина у стіні будівлі, виліт 12.06.2013 – 6U. ● *ibid.*, підвал, огляд 14.11.2013 – 3U; неповний огляд 09.01.2013 – 1U загинув. ● Панельна 5-поверхівка–1, порожнини стін на рівні 4 та 5 поверхів, виліт 10.06.2013 – 26U. ● Будівля місцевого відділку міліції, горище, виліт 11.06.2013 – 84U. ● Будівля адміністрації Семенівського лісхозу, горище, виліт 11.06.2013 – 69U; спостереження вильоту колонії, відлов 27.07.2013 – 1 Mjuv, 1Fjuv. ● Церква Казанської ікони Божої Матері, порожнини стін, виліт 10.06.2013 – 61U. ● Порожнини у склепінні складської будівлі, виліт 24.06.2013 – 19U; відлов 25.06.2013 – 5F (3Fad, 2Fjuv). ● Недобудова санстанції, підвал, огляд 26.08.2013 – 3 (1Mad, 1Fad, 1U); 14.09.2013 – 1U; 28.09.2013 – 1U; 13.10.2013 – 1U; 02.11.2013 – 1U; 16.11.2013 – 1U; 01.12.2013 – 1U. ● *ibid.*, приміщення надземної частини будівлі, огляд 26.08.2013 – 1Mad; 28.09.2013 – 1U. ● Дитяче відділення Центральної районної лікарні, підвал, огляд 24.01.2014 – 1U загинув. *с. Хотіївка.* ● Школа, порожнина над вікном, колонію помічено 16.04.2013; виліт 28.06.2013 – 29U. ● Залишки будівлі польов. стану у 2 км від села, відлов у приміщеннях будівлі та поруч: 20.08.2013 – 1Mad; 22.08.2013 – 4 (1Mad, 1Mjuv, 1Mjuv?, 1Fad); 23.08.2013 – 1F. *с. Орликівка.* ● Будинок культури, горище, виліт 29.07.2013 – >10U; відлов 29.07.2013 – 1Mad.

Відлови на прольотних шляхах. м. Семенівка. ● Територія міста, 10.07.2013 – 1Mad. ● Центр міста, 25.07.2013 – 1Fjuv. ● Територія міста, 17.06.2013 – 1Mad. ● Біля сховища *P. kuhlii* 06.08.2013 – 1F.

Знахідки у внутрішніх приміщеннях будівель. м. Семенівка. ● Квартира, 05.06.2013 – 1M. ● Будинок культури, 11.10.2013 – 1Fjuv. ● Школа № 3, біля дверей на горище, 5.02.2014 – 1F.

Сумарно виявлено 30 сховищ, видову приналежність тварин, що їх використовують ідентифіковано для 26 з них. Щонайменше три сховища використовують по два види. Більшість з виявлених сховищ розташовані в антропогенних спорудах, тільки одне сховище – у дуплі дерева. Більшість знайдених сховищ є літніми.

За кількістю сховищ та кількістю особин, що їх використовують, домінує *E. serotinus* – 55% та 66% відповідно (рис. 1).

Рис. 1. Співвідношення видів за кількістю реєстрацій у сховищах (а) та чисельністю особин, що їх використовують (б). Не відображено види, для яких сховища не знайдено (*M. daubentonii*, *P. nathusii*, *V. murinus*).

Наведений список видів рукокрилих досліджуваного району не є остаточним. В ході подальших досліджень на території району можливе виявлення щонайменше ще двох видів рукокрилих, зокрема *M. brandtii* та *N. leisleri*.

Подяка. Автори висловлюють щирі подяки І.К. Левченку і І.М. Подоляк – за допомогу в проведенні обліків та гостинність, Б.А. Баранову, М.М. Волку, С.І. Зошуку, К.М. Касиловій, В.П. Левченко, О.М. Лупан, протоієрею В.В. Смею, співробітникам Семенівської центральної бібліотеки та Семенівського районного відділу освіти – за допомогу та сприяння дослідженням.

1. Фауна України: охоронні категорії. Довідник / О.В. Годлевська, І.Ю. Парнікоза, В.Б. Різун, Г.В. Фесенко, Ю.К. Куцоконь, І.В. Загороднюк, М.С. Шевченко, Д.М. Іноземцева; ред. О. Годлевська, Г. Фесенко. – Видання друге, перероблене та доповнене. – Київ, 2010. – 80 с.

2. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І.А. Акімова – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.

УДК [594.382.5:575. 2(477)]

ФАУНА СЛИЗНІВ РОДУ *ARION* FERUSSAC, 1819
ЖИТОМИРСЬКОГО ПОЛІССЯ

О. В. Гарбар, Н. С. Кадлубовська

*Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир,
Україна; e-mail: saguaroklub@mail.ru*

Гарбар О.В., Кадлубовська Н.С. Фауна слизнів роду *Arion* Ferussac, 1819 Житомирського Полісся. На території Житомирського Полісся виявлено 4 види слизнів роду *Arion*, що належать до родини Arionidae (*A. silvaticus*, *A. circumscriptus*, *A. fuscus* та *A. fasciatus*). При цьому в природних біотопах були представлені всі виявлені види, тоді як у антропогенних найчастіше зустрічалися *A. fuscus* та *A. fasciatus*. Найбільш поширеним на території Полісся виявився *A. fuscus*.

Слизні завдають шкоди широкому діапазону сільськогосподарських культур по всій Європі [14]. Вважають, що покращений механічний обробіток ґрунту зменшує їх виживаність і розмноження [7, 9]. Не зважаючи на це, поширення інвазивних видів слизнів являє собою зростаючу проблему в усьому світі. Передбачають, що розповсюджуються вони через зростаючу глобальну торгівлю, транспорт, міжнародні перевезення [8, 12].

Останнім часом значних економічних та екологічних збитків завдають слизні західно-палеарктичного роду *Arion* Ferussac, 1819, які зарекомендували себе як синантропні шкідники сільського господарства [15]. Даний рід включає в себе, за різними даними, від 30 до 50 видів, більшість з яких приурочені до Піренейського півострова [10]. Деякі дослідники вважають, що слизні цього роду були розселені по всьому світу антропохорно [15].